

ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 343.132 (477)

О. Л. Назаренко

аспірант відділу аспірантури і докторантури
Національної академії Служби безпеки України

ПРАВОВІ НОРМИ, ЩО РЕГЛАМЕНТУЮТЬ СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Статтю присвячено дослідженню правових норм, що регламентують положення соціального захисту військовослужбовців, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність. З'ясовано норми, які регулюють соціальний захист військовослужбовців, їхню роль і місце в забезпеченні безпеки держави. Питання правового регулювання соціального захисту військовослужбовців сьогодні не досить досліджено. Реалізація положень сучасного законодавства у сфері соціального захисту військовослужбовців сприятиме забезпеченню реального соціального захисту військовослужбовців як складової військової реформи, створенню сучасної професійної армії, що забезпечуватиме надійну державну безпеку України, підвищенню боєготовності та боєздатності держави.

Ключові слова: соціальний захист, додатковий соціальний захист, види соціального захисту, військовослужбовці.

Постановка проблеми. Соціальний захист військовослужбовців є одним із видів суспільних відносин й особливою формою реалізації права на захист. Незважаючи на суспільний інтерес до цієї проблеми, наукові дослідження правових норм соціального захисту характеризуються низкою проблем, наявність яких потребує глибокого осмислення. З'ясування норм, які регулюють соціальний захист військовослужбовців, їхніх ролі та місця в забезпеченні безпеки держави набуває особливої актуальності у складних сучасних умовах.

У законах та інших нормативно-правових актах України не досить повно викладена сутність соціального захисту, що може впливати на життя, безпеку людства, процеси державотворення та інші життєво важливі процеси, які відбуваються в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми дослідження правових норм, що регламентують положення соціального захисту, завжди були предметом дискусій під час дослідження прав людини на захист. Серед учених, які займалися дослідженням соціального захисту, необхідно виділити таких, як В. Андрушко,

В. Бакіров, І. Бондар, Л. Гончарук, В. Дем'янишин, Ю. Дмитренко, В. Єрмоєнко, О. Красавчиков, В. Омельчук, Є. Пилипенко, С. Прилипко, О. Процевський, Б. Сташків, Л. Стрельбицька, О. Ярошенко, та інших науковців.

Серед зарубіжних учених необхідно згадати таких, як В. Артс, Р. Титмус, П. Пірсон, М. Ганслі Теренс, Й. Хендшель, П. Таундсен, С. Брю, М. Вебер, Дж. Гелбрейт, Р. Даль, Дж.М. Кейнс, Х. Ламієрт, А. Маршалл, А. Пігу, П. Самуельсон, М. Фрідмен, Ф. Гайек, П. Гейне, та багатьох інших.

Дослідженням соціальних гарантій займалися такі науковці, як Д. Богиня, І. Бондар, В. Брич, М. Гребенюк, І. Вітик, І. Гнибіденко, А. Гончаров, О. Грішнова, І. Гуцин, Е. Дмитренко, Ю. Дмитренко, О. Єрмаков, О. Логінов, Б. Надточій, В. Новіков, В. Омельчук, В. Папієв, А. Попов, В. Полянський, І. Сирота, М. Стрельбицький, Д. Фещенко, В. Яценко, та інші.

Метою статті є аналіз сучасного законодавства, яке регламентує порядок соціального захисту військовослужбовців, а також визначення ролі та місця соціального захисту військовослужбовців у національній безпеці.

Незважаючи на значний внесок, зроблений відомими науковцями у розгляд цієї проблеми, сьогодні питання правового регулювання соціального захисту військовослужбовців не досить досліджено. Це пов'язано, насамперед, з тим, що законодавче визначення соціального захисту військовослужбовців відсутнє та потребує врегулювання.

Для аналізу правових норм, що регламентують положення соціального захисту військовослужбовців, треба керуватися положеннями Конституції України, іншими нормативно-правовими актами України, міжнародними актами, довідковою та енциклопедичною літературою, іноземними джерелами, світовим досвідом розвитку державотворення.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 3 Конституції України найвищою соціальною цінністю в Україні визнаються людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека, а утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Громадяни України мають рівні конституційні права й свободи та є рівними перед законом.

Військовослужбовці в Україні мають усю повноту конституційних (політичних, соціально-економічних, культурних, релігійних та особистих) прав. Це впливає із змісту Конституції України. Водночас, зважаючи на особливості їхньої служби, військовослужбовці повинні погодитися з певними обмеженнями своїх основних прав і свобод, зокрема таких, як свобода пересування, вибір місця проживання, участь у діяльності політичних партій, страйках і демонстраціях, заняття підприємництвом. Службова діяльність і побут цієї категорії громадян детально регламентовані, часто пов'язані з підвищеним ризиком для здоров'я і життя. Крім того, на них покладається підвищена юридична відповідальність. Згідно із ст. 17 Конституції України [1], держава забезпечує соціальний захист військовослужбовців і членів їхніх сімей. З цією метою, зокрема, законодавством встановлено систему пільг.

Пільги військовослужбовцям визначаються законами України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їхніх сімей», «Про загальний військовий обов'язок і військову службу», іншими законами та нормативно-правовими актами.

Соціальний захист у Конституції України регулюються нормами права про соціальний

захист громадян, а особливо військовослужбовців. Ці норми містяться у ст. ст. 1, 3, 13, 17, 24, 36, 44, 46, 47, 49, 85, 92, 116, 119, 132, 138, 143 Конституції України [1], що потребують свого постійного вдосконалення, конкретизації, металізування та закріплення в кодексах, законах, указах Президента України, постановах Кабінету Міністрів України та в інших нормативно-правових актах. Міжнародно-правове регулювання соціального та правового захисту військовослужбовців здійснюється на основі правових норм, що містяться у міжнародних договорах, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України та які, відповідно, є частиною національного законодавства України.

Згідно з ч. 1 ст. 46 Основного Закону України, громадяни мають право на соціальний захист, що передбачає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин та в інших випадках, передбачених законом. Із цим конституційним правом громадян кореспондується обов'язок держави щодо його забезпечення.

У Кодексі цивільного захисту України у відповідних ст. ст. 2, 5, 8, 16, 17, 19, 21, 38, 55, 79, 84, 87, 115, 117, 120–122, 129 ідеться про соціальний захист населення України, зокрема військовослужбовців, які постраждали внаслідок катастроф [2].

Норми Кримінального кодексу України устанавлюють порядок та особливості кримінальної відповідальності військовослужбовців, а саме у ст. ст. 36, 39, 41, 43, 48, 66, 69, 75, 95, 161, 212, 374, 380, 381, 436, 437, а також визначають умови звільнення від кримінальної відповідальності тощо [3].

У Кримінальному процесуальному кодексі України в ст. ст. 7, 10, 11, 20, 178, 368, 485, 487, 557, 585, 589 зазначено про те, що ці норми забезпечують право на захист, устанавлюють рівність перед законом і судом, повагу до людської гідності, забезпечення права на свободу та особисту недоторканність, порядок захисту учасників процесу [4].

Відповідно до Закону України «Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів» [5], такому захисту підлягають співробітники правоохоронних органів, а саме у ст. ст. 2, 4, 5, 13, 15, 16, 18, 21, 22, 24 цього Закону визначено перелік осіб, які підлягають захисту держави, порядок надання захисту, відповідальність осіб за нежиття заходів захисту тощо.

До основних міжнародно-правових актів, що стосуються соціального та правового захисту людини й громадянина та з якими узгоджується Конституція України й відповідні нормативні акти України, належать такі: Загальна декларація прав людини (прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р.), Міжнародний пакт про громадські і політичні права (прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 р., ратифікований Україною 19 жовтня 1973 р.) [7], Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 р., ратифікований Україною 19 жовтня 1973 р.) [8], Конвенція про захист прав людини й основоположних свобод (прийнята в Римі 4 листопада 1950 р.) [9] та інші.

Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців і членів їхніх сімей» (далі – Закон) [10] відповідно до Конституції України визначає основні засади державної політики у сфері соціального захисту військовослужбовців і членів їхніх сімей, установлює єдину систему їх соціального та правового захисту, гарантує військовослужбовцям і членам їхніх сімей в економічній, соціальній, політичній сферах сприятливі умови для реалізації їхнього конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни та регулює відносини в цій галузі. Ст. 1 цього Закону визначає, що соціальний захист військовослужбовців – діяльність (функція) держави, спрямована на установлення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців відповідно до особливого виду їхньої службової діяльності, статусу в суспільстві, підтримання соціальної стабільності у військовому середовищі. До складу соціального захисту військовослужбовця входить також норма про недоторканність, ст. 4 Закону визначає заборону його арешту без судового рішення.

До того ж держава забезпечує соціальну та професійну адаптацію військовослужбовців, які звільняються у зв'язку із скороченням штатів або проведенням організаційних заходів, за станом здоров'я.

Постановою Кабінету Міністрів України № 416 від 10 вересня 2014 р. затверджено Положення про Державну службу України у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції, де у ст. ст. 3, 4, 10 визначено що основними завданнями Служби є реалізація

державної політики у сфері соціального захисту ветеранів війни та учасників антитерористичної операції, зокрема щодо забезпечення їх психологічної реабілітації санаторно-курортним лікуванням, технічними та іншими засобами реабілітації, житлом, надання освітніх послуг та організації поховання; соціальної та професійної адаптації військовослужбовців, які звільняються, осіб, звільнених із військової служби, а також учасників антитерористичної операції; реалізація в межах своїх повноважень державної політики у сфері волонтерської діяльності щодо надання волонтерської допомоги [11].

Відбулися зміни у механізмі присвоєння звань у достроковому порядку для військовослужбовців, які залучаються до АТО. Указ Президента від 19 травня 2014 р. № 480 [12] дозволив Міноборони присвоювати учасникам АТО чергові військові звання до полковника (капітана I рангу) включно незалежно від обійманої посади та строків вислуги у відповідному званні.

Відповідно до Указу Президента України № 150/2015 від 18 березня 2015 р. [13] з метою забезпечення вирішення нагальних питань соціального захисту та реабілітації учасників антитерористичної операції Кабінету Міністрів України було доручено таке: визначити порядок забезпечення житлом сімей учасників бойових дій, які загинули (померли) під час проходження служби в районі проведення антитерористичної операції, у разі потреби поліпшення житлових умов; опрацювати питання щодо створення для надання спеціалізованої психологічної, психіатричної, психотерапевтичної допомоги учасникам антитерористичної операції регіональних центрів психологічної реабілітації та лікування, служб соціально-психологічного відновлення таких осіб, залучення до роботи у відповідних центрах, службах кваліфікованих фахівців тощо.

До того ж цим же Указом Президента Кабінету Міністрів України, обласним, Київській міській державним адміністраціям доручено таке: забезпечити надання учасникам антитерористичної операції першочергового санаторно-курортного лікування та першочергового забезпечення технічними засобами реабілітації тощо; запропонувати Національному банку України вжити заходів щодо здійснення контролю за дотриманням банками законодавства стосовно забезпечення соціального захисту військовослужбовців-учасників АТО щодо обслуговування ними банківських кредитів.

Сьогодні діє також Концепція Державної цільової програми соціальної та професійної адаптації військовослужбовців, які підлягають звільненню, та осіб, звільнених із військової служби, на період до 2017 р., що затверджено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2013 р. № 1068-р. [14], положення якої визначають, що військова служба має особливий характер, який передбачає володіння специфічними спеціальностями, ризики для життя, значні обмеження свободи (пересування, вибору місця проживання тощо), цілковите підпорядкування службової діяльності військовим статутам.

За період тривалої військової служби (десяти років і більше) більшість військовослужбовців втрачає цивільну професію або кваліфікацію, більшість зв'язків із цивільним середовищем. З огляду на зазначене, згідно із законодавством, певним категоріям військовослужбовців, які підлягають звільненню, та особам, звільненим із військової служби (далі – військовослужбовці), і членам їхніх сімей надані значні пільги, установлені правові й соціальні гарантії та компенсації, серед яких передбачено їхнє право на соціальну та професійну адаптацію до умов життя в цивільному середовищі (далі – адаптація) за кошт державного бюджету [14].

У Рішенні Конституційного Суду України N 2-рп/99 від 2 березня 1999 р. йдеться про те, що згідно з п. 6 ч. 1 ст. 92 Конституції України виключно законами України визначаються основи соціального захисту. Здійснення загалом політики соціального захисту не належить до виняткових повноважень Верховної Ради України. Політика соціального захисту є складовою частиною внутрішньої соціальної політики держави, і забезпечення її проведення, відповідно до п. 3 ст. 116 Конституції України, здійснюється Кабінетом Міністрів України [15].

У постанові Пленуму Верховного Суду України № 4 від 31 березня 1995 р. йдеться про те, що відповідно до положень Конституції України, зокрема ст. ст. 32, 56, 62 чинного законодавства, фізичні особи мають право на відшкодування моральної (немайнової) шкоди, заподіяної внаслідок порушення їхніх прав і свобод і законних інтересів [16].

Окрім того, відповідно до п. 15 ст. 14 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їхніх сімей» [10], військовослужбовцям із початку і до закінчення особливого періоду не нараховуються штрафні

санкції, пеня за невиконання зобов'язань перед підприємствами, установами й організаціями всіх форм власності, зокрема банками, та фізичними особами, а також не нараховуються відсотки за користування кредитом.

У разі втрати годувальника, відповідно до ст. 36 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених із військової служби, та деяких інших осіб» [17], членам сімей військовослужбовців, осіб, звільнених із військової служби, інших осіб, які мають право на пенсію за цим Законом, призначається пенсія.

Висновки і пропозиції. Отже, правові норми, на яких ґрунтується національне законодавство, мають найвищу юридичну силу та закріплені в ч. 1 ст. 46 Конституції України. Зазначено, що соціальний захист – невіддільна складова існування правової держави, відповідальної за благополуччя, розвиток і безпеку людства.

Доцільно зауважити, що правові норми, які містяться в законах, що регулюють соціальний і правовий захист військовослужбовців, не повною мірою відповідають нинішньому стану суспільних відносин, соціально-економічним можливостям держави, тому не можуть забезпечити ефективну реалізацію прав і свобод військовослужбовців.

Реалізація положень сучасного законодавства у сфері соціального захисту військовослужбовців буде сприяти забезпеченню реального соціального захисту військовослужбовців як складової військової реформи, створенню сучасної професійної армії, що забезпечуватиме надійну державну безпеку України, підвищенню боєготовності та боєздатності держави.

Список використаної літератури:

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Кодекс цивільного захисту України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2013. № 34–35. Ст. 458.
3. Кримінальний кодекс України: Кодекс України, Кодекс, Закон від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2001 № 25–26. Ст. 131.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України: станом на 1 січня 2013 р.: відповідає офіц. тексту. Х.: Право, 2013. 344 с.
5. Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23 грудня 1993 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1994. № 11. Ст. 50.

6. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. Голос України від 10 грудня 2008 р. № 236.
7. Міжнародний пакт про громадські і політичні права (прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 р., ратифікований Україною 19 жовтня 1973 р.). URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
8. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_042.
9. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (прийнята в Римі 4 листопада 1950 р.) URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
10. Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2011-12>.
11. Постанова КМУ від 10 вересня 2014 р. № 416 про затвердження Положення про Державну службу України у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/416-2014-%D0%BF>.
12. Указ Президента України Про заохочення військовослужбовців-учасників антитерористичної операції. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/480/2014>.
13. Указ Президента України Про додаткові заходи щодо соціального захисту учасників антитерористичної операції. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/150/2015>.
14. Концепція Державної цільової програми соціальної і професійної адаптації військовослужбовців, які підлягають звільненню, та осіб, звільнених з військової служби, на період до 2017 р., затверджена розпорядженням КМ України від 18 грудня 2013 р. № 1068-р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1068-2013-%D1%80>.
15. Рішення Конституційного Суду України № 2-рп/99 від 2 березня 1999 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-99>.
16. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 4 від 31 березня 1995 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95>.
17. Закон України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2262-12>.

Назаренко Е. Л. Правовые нормы, регламентирующие социальную защиту военнослужащих

В статье исследованы правовые нормы, регламентирующие положения социальной защиты военнослужащих, которые осуществляют оперативно-розыскную деятельность. Вопрос правового регулирования социальной защиты военнослужащих сегодня не достаточно исследован. Реализация положений современного законодательства в сфере социальной защиты военнослужащих будет способствовать обеспечению реальной социальной защиты военнослужащих как составной военной реформы, созданию современной профессиональной армии, которая будет обеспечивать надежную государственную безопасность Украины, повышению боеготовности и боеспособности государства.

Ключевые слова: социальная защита, сущность, социальная помощь, дополнительная социальная защита, виды социальной защиты, военнослужащие.

Nazarenko O. L. Legal norms that regulate social defense of employees of servicemen

The article examines the legal norms governing the provisions of social protection of servicemen, which carry out operational search and counterintelligence activities. The issue of legal regulation of social defense of servicemen is not sufficiently investigated today. Realization of positions of modern legislation in the field of social defense of servicemen will assist providing of the real social defense of servicemen, as component military reform, to creation of modern professional army that will provide reliable state security of Ukraine, increase of readiness and battle-worthiness of the state.

Key words: social defense, social security, social assistance, additional social defense, forms of social defense, military servicemen.